

⁵ A gyógyulást valószínűleg elősegítette Lennox Browne és Emil Rehnke, *Voice, Song and Speech* c. könyvében foglalt szaktanácsok követése. Lásd C. H. Herford i.m. 35.

⁶ C. H. Herford i.m. 37.

⁷ *Oxford Dictionary of the Christian Church* (2. kiadás) „Max Müller“-ről szóló tanulmány, 896.

⁸ 1892. április 8-ról keltezett levél, melyet J. A. Deacon idéz a *Joseph Estlin Carpenter, An Intellectual Biography* c. munkájában, 69.

⁹ „Carpenter Iratok“ az oxfordi Manchester College könyvtárában.

¹⁰ Uo.

¹¹ C. H. Herford i.m. 162.

¹² Uo. 169—170.

¹³ Uo. 173.

¹⁴ Uo. 176—177.

¹⁵ J. A. Deacon idézi a *Joseph Estlin Carpenter* c. munkájában, 37. l.

GAAL GYÖRGY

(közlő)

KELEMEN LAJOS ÖNÉLETRAJZI FELJEGYZÉSEI

3. rész

A HARMADIK ÉS NEGYEDIK ELEMI

A harmadik elemi osztályban Jung Ferenc papjelölt, a későbbi magyarrégeni református pap lett az osztálytanítónk.²⁰ Magas termetű, félbarna bajuszú és hajú, csendes, jóindulatú, rendszerető ember volt. Szülei ott laktak a Református Kollégiumnak a Bolyai utcában épített bérházában, a tornaterem mellett nyíló két szobában, a magas fekvésű tornateremtől és tornakerttől számítva földszinten, a szomszédos Bolyai utcáról nézve az emeleten.

Abban az időben ezt az utcát még a Nagyköznek nevezték. Ez kötötte össze a Nagypiac alsó végét a Szent Miklós (a későbbi Geçse Daniél) utcával. Édesapámék tanulókorában, az 1860-as években és a 70-es évek elején még csak sikátor számba ment. Tél kezdetétől tavaszig a tanulók szánkázó, korcsolya-ereszkező helye volt. Csak a Transilvánia szálló és kávéház építése idején tágasították és szabályozták rendez utcává. Ezt a szálloda épületet egy M[aros]v[ásár]helyen orvosi tudománya után meggazdagodott dr. Knöpfler Vilmos nevű jóemlékezetű

²⁰ A harmadik elemi első félévében Kövendi Kálmán okl. papjelölt, a második félévben Jung Ferenc papjelölt tanította az Ertesítő szerint.

orvos építtette, akinek a szomszéd M[aros]keresztúron mintegy 400 hold birtoka s csinos udvarháza volt.²¹ Már mint kis gyermekek hallottunk arról, hogy a Transilvania, Marosvárahely legnagyobb kétemeletes palotája volt az Ugron Gáborné Z. Knöpfler Mária hozománya, midőn férjhez ment.

A Nagypiac felé tekintélyes szélességű két-, a Nagyköz felől előbb kétemeletes épület volt, mely fennebb, az utca szintje emelkedésével egyemeletessé alakult. Mellette közvetlenül fölfelé a Posta és Táviroda kisebb egyemeletes épülete foglalt helyet. Ehhez a Sz[en]t Miklós utca felé a kollégium újonnan épített bérháza csatlakozott, melynek földszintjét 6—7 méter magas padlózatú holtok foglalták el, le a postáig. Ezek közül egyikben Komáromy Albert könyvkötő műhelye és lakása volt. Komáromy a szabadságharc alatt tönkrement úri családok egyikének tagja volt. Mindenük odaveszett az 1848—49. évi forradalom alatt, s Komáromy Albertet is apja teljes tönkremenése kényszerítette mesterségére, s ott kitűnően bevált. Készítményei mind tartósságra, mind csinosságra nemcsak megállották a helyüket, de kiváltak, úgyhogy Komáromyt mint a város legjobb könyvkötőjét becsülték meg, díjjal, elismerő oklevéllel tüntették ki. Édesanyám nagyanyjáról rokon volt vele, de nem tudom, hogyan. Műhelye belső oldalát a kollégium nem rége épült új elemi osztálysoráig tartó udvara, a nyári tornakert alsó vége képezte. Erről a területről az ott játszadózó tanulók gyakran bekukkantottak a műhelybe. Ezért Komáromy rendszerint mindig betéve tartotta ezt a felső ablakot, hogy a tanulók helytelenkedve, heccből nehogy reá szokjanak a műhelyébe és lakásába való bedobálózásra.

Jung F[erenc] édesapja csizmadiamester volt M[aros]lv[ásár]helyen. Ott lakott a feleségével a kollégium tőszomszédságában, a téli tornaterem után következő egyszobás és konyhás bérlakásban. Eleinte feleségével együtt sűrűn láthattuk őket. Aztán egyszer csak eltűntek. Nekünk senki se mondta meg, hogy hová. Valószínű, hogy fiúkhoz költöztek föl M[ar]var[regent]be, s én aztán örökre elveszítettem őket a szemem elől. Mint elemista gyermek hallottam, hogy az öreg Jung szeretett versben beszélni némely barátjával — különösen egy Pungur nevű csizmadiával.

Arról azonban nem ismertem adatot, hogy a verses párbeszéd szelimes vagy bár tartós lett volna.

Jung Ferenc tanítónk komoly, igazságos ember volt. Tiszteltük és szerettük. Én már az ő keze alatt az osztály elejére kerültem, s a téli félévi kisvizsgán a második helyre jutottam az osztályban. Az év végére azonban a félelmes számtan miatt lennebb osztályba, talán ötödiknek. Jung Ferencet a kollégiumtól való megválása után soha többé nem láttam. Őt a M[ar]os]lv[ásár]helytől 30 km-re eső magyarrégeni református egyházközség választotta papiának s ott élte le egész életét. Kétségtelen, hogy ő időnként fölkereste M[ar]os]lv[ásár]helyen a szüleit, s én is, midőn az I. gimnáziumi] osztályba menetelem előtt két hónapot töltöttem a M[ar]os]lv[ásár]regentől 11 km-re fekvő Marosvécsen, többször megfordultam Régenben. Jungot azonban többé soha se láttam, s azt se tudom, hogy mikor halt meg.

²¹ Zarándi Knöpfler Vilmos (1814—1882) kolozsvári középiskolai tanulmányok után Bécsben szerzett orvosi oklevelet, majd külföldi kórházakban főleg balneológiában szakosodott. A forradalom után telepedett le Marosvásárhelyre, megházasodott, elismert orvos és közéleti ember lett.

A negyedik elemít újra Tóth László osztályfőnöksége alatt végeztem. Itt aztán nem tudok számot adni magamnak arról, hogy miért és hogyan, de megzökkenem. Arra jól emlékezem, hogy a nyári nagyvizsgára az előmenetel s vele az osztályzat sorrendjében az ötödik voltam. Bizonyosnak látszik előttem, hogy hanyatlásom oka főleg a számtanban való gyengeségem volt. Ezzel a rideg tárggyal semmiként sem tudtam megbarátkozni, s nem akadt szerencsés irányítom sem a tanulására. Így ezt a tárgyat egész középiskolai életemben állandóan a fejem fölött függő kardnak éreztem. Semmi különös, kiemelkedő esemény nem maradt az emlékezetemben erről az iskolai évről.

MAROSVÉCSI NYARALÁS, A VÁR

A nyári nagyszünet szokott falusi rokonlátogatásai elmosódtak emlékezetemből. De egy esemény élénken és élesen megmaradt minden más felül növe és erősödve. Ez pedig nagyszüneti marosvécsi nyaralásom volt.

Marosvécsen Vadasdy Kálmán nagybátyám, Vadasdy A[mália] nagyanyám unokaöccse volt a Kemény Kálmán b[á]ró jószágigazgatója. Kálmán bátyám, mint korán árván maradt gyermek, pár alsó gimnázium után, udvari szolgálatban igyekezett biztosítani megélhetését. Úgy hallottam, hogy beállott asztali inasnak a várba a báró családhoz. Itt aztán ügyességével és értelmességével annyira megnyerte a fiatal br. Kemény Kálmán és felesége, br. Bánffy leány [Polixenia] tetszését, hogy csakhamar a gazdaságban ispánnak léptették elé. Újabb pár év után gazdatiszt lett, s mint a marosvécsi br. Kemény uradalom — melyhez 20 000 hold havasi erdő is tartozott — jószágigazgatója fejezte be udvari szolgálatát. Ez alatt takarékoságával és szerencsésével Maros-Torda megyében M[aros]v[ásár]helytől 16 km-re, a Maros jobb partján Vajdaszentivánon több mint száz holdas kisebb ún. középbirtokot szerzett, melyet apróbb vásárlásokkal állandóan növelt. Jól emlékezem reá, hogy az 1890-es években nevét Maros-Torda megye virilista névsorában olvastam adója összegével együtt.

Nagy öröm volt részemre, midőn megtudtam, hogy Vadasdy Kálmán bátyánk nálunk járt, s szülőimtől elkért a fia, osztálytársam Vadasdy Péter nyári latin tanuló társának. Arra már nem emlékezem, hogy rögtön akkor, vagy csak pár nap múlva, de én nemsokára Marosvécsen dicsértem a napot s a szerencsét, mely ide hozott. Vadasdy Péter unokatestvérem majdnem egy évvel ifjabb volt, mint én.

A család ott lakott az országút mellett az egyszerű négyszobás és konyhás régi jószágigazgatói lakásban, éppen azon a sarkon, ahol a Szászrégenből induló Maros-völgyi országút föl Toplica (később Maroshévíz) felé a Maros egy holt ága mellett föl kanyarodott. Lakóházuk a régi ízlésben, alacsony falakkal épült, a konyha mellett külön cselédszobával, a falun átjött országút mellett terült el bő és terjedelmes veteményes kerttel s kevés gyümölcsfával.

A holt Maros-árok tavaszi olvadáskor és nagyobb nyári záporok idején elég gyakran élővé változott. Szerencsére a mellette vonuló országút nem nagy emelkedése is elég volt, hogy a telket s a mellette fekvő tekintélyes deszka- és gerenda-lerakatot az áradástól megóvja. Az utcai kerítéstől a vár felé emlékezően óta nem járt az árvíz.

Ezek fölött a belsőség területek fölött, az országúttól illetve a völgy szintjétől mintegy 15—20 méternyi magasságban, s az országúttól kb. 100 méternyire állott az egykor nagyhirű, de gyermekkoromban is tekintélyes öreg és kissé rozoga vár. Négyszögű épület volt, sarkain egy kivételével négyszögletű kétemeletes bástyákkal. Ezek szintén kétemeletes épülettömböket fogtak maguk közé. A Maros völgyére keletre néző bástyák közé épült várhomlokzat közepe táján az első emelet magasságában az időtől megfeketült öt vagy hat üres erkélytartó kő fenyegetésre kinyújtott karként, szinte ijesztően, nyúlt a levegőbe. Ellentétben ezekkel, a várarok sétatás rózsáskertté alakult át.

A Kemény báró családnál az asszony — br. Bánffy-leány — volt az úr a háznál: csendes természetű férje mellett a ház feje és nyaka is. Testvére volt a Szászrégen szomszédságában a Mezőségen át Kolozsvár felé vezető nagy 104 km-es országút kezdeténél fekvő Beresztelkén lakott br. Bánffy Zoltán Maros-Torda megyei és M[aros]v[ásár]hely városi főispánnak.

Mi, gyermekek, mondhatni féltünk föl a magasan fekvő várra s ritkán mutatkozó lakóira. Tán egyszer vagy kétszer jártunk benn a bárói pár távollétében a várnak azokban a földszinti szobáiban, melyek engem nagyon meglepett egyszerűséggel voltak berendezve. Az én gyermeki képzeletem régi, aranyos nehéz bútorokat és képeket keresett, de bizony egyet sem talált, s csalódás maradt a lakott várrészről emlékemül. A vár kis belső udvarát s az azt környező vendégszobákat egészen modernné változtatta az akkori közelmúltban végrehajtott átalakítás.

Kérdezősködtem ennek okáról is, s azt a felvilágosítást kaptam, hogy 1848 őszen a Maros balpartján levő Idecs föllázadt szász jobbágyai átjöttek, kirabolták a várat és sok mindent össze is törtek és elhordtak. Azt se tudhattam, hogy a három Idecsből (Alsó, Felső, Orosz Idecs) melyikhez fűződik ez a szégyen-émlék. Valószínűleg mind a háromhoz!

Utoljára és futólag még egyszer, 1916-ban jártam a várban. Akkor mint hadi kormánybiztossági kiküldött fordultam meg ott. Alsóausztriai német katonák voltak benne elszállásolva. Vadasdy Kálmán bátyámék akkor már saját birtokukon, Vajdaszentivánon laktak. Hivatalos küldetésem sürgőssége és megkötöttsége nem engedett időt és lehetőséget semmi lényegbe vágó kutatásra vagy bár megfigyelések megkísérlésére sem. A vár restaurálásakor azonban a B[uda]pestről leküldött szakemberek bejárták az egész épületet, s jegyzeteket, fölméréseket készítettek, s ezek B[uda]pestre fölkerülve a kutatóknak bizonyára érdekes adatokat is nyújthatnak.

A MAROSVÉCSI VÁSAR ÉS BÁL, PÉTERFY MÁRIKA

Marosvécsi időzésem kedves emlékei között időrendben legelsőnek a vásár napján minden évben tartani szokott bált említem meg, már csak azért is, mert ez volt életemben az első bál, melyen — legalább nézőként — részt vehettem. Vécstre történetesen éppen az évi nagyvásár napjára (VI. 2. ?) érkeztünk, mely nekem, mint az ilyesmikkel ismeretlennek színességével és mozgalmasságával különösen fölébresztette és izgatta az érdeklődésemet és képzeletemet. A népes kirakó vásárt —

melynek a cseresznye volt a tömegcikke — minden irányban többször végigjártuk, s bár a pénzforgalmat nagyon kevéssel emeltük, de a vásárt annál több járassal-keléssel tettük mozgalmassá.

Már délben hallottuk a bál híret, mely elmaradhatatlan tartozéka és kellemes befejezője szokott lenni a vécsi vásároknak. A bál minden évben a református papi háznál folyt le. Ennek a tágas ebédlöje, ha néhány bútort kihordtak belőle, egészen alkalmassá vált ilyen célra is.

Péterfy Ferenc, a vécsi ref[ormátus] pap 50 év felé járó eredeti, érdekes ember volt. A maros széki Kibédi Péterfyek abból a híres nemzetségéből származott el M[aros]vécsre, mely az 1830-as, 40-es években három személyben volt egyszerre tagja az akkor új M. Tud. Akadémiának. Valami Ádám és Eváról való rokonság is volt édesanyám révén Péterfyékkel, amennyiben édesanyám apai nagyanyja Kibédi Péterfy Kata a Kibédi Péterfyek egy még a XVII. sz[ázad]ban Ádámosra szakadt ágából származott.

Maga Péterfy Ferenc, a vécsi ref[ormátus] pap a szószer helyett először a harcmezőkön próbált szerencsét. A messze környék minden számottevő embere tudta róla, hogy az 50-es évek végén serdülő ifjú korában az olaszországi magyar légióban szolgált. Erdélyből szökve ment oda. Ott viselt csizmáját, mely tömérdek fáradságának és veszélynek volt emléke, a harcterekről a lábán haza hozva, a nagy egyházi és nemzeti ünnepeken a múlt és becsülete tanújaként emlékül fölhúzta. Ez a csizma így hozzánőtt gazdájához. A szigorú tekintetű, kevés beszédű, komoly papbácsira mi gyermekek felénk tisztelettel néztünk föl. Feleségét pedig hozzájuk mentünkör is csak ritkán és rövid időre tisztelelhetjük, mert az öt gyermek s a házi teendők éppen eléggé elfoglalták.

A legnagyobb gyermek, a fiú István, a későbbi jóhírnevű marosvásárhelyi orvos, a Református Kollégium felsőbb osztályos tanulója volt. Még nem deák, mert mi M[aros]v[ásár]helyen a Ref[ormátus] Kollégiumban igazában csak a VII. s VIII. osztályosokat hívtuk deákoknak.²² Még a VI. osztályosoknak is csak diáksüldő volt a tréfás neve. István csak szünidőre szokott hazajárni. Huga a legnagyobb leány, a szép, piros kerekarcú barna hajú Panna is végezte már a vécsi állami elemi iskolát, akkor lépett a kb. 16 évével a nagyleányság első lépcsőfokára. Ő már táncolt is a bálon, mely neki valószínűleg legelső bálja volt. Ő már fennebb érezte magát nálunk, az aprószenteknél. A serdülő apró-leányok — tán a legkisebb Piroskát kivéve — ugyanazon vécsi állami iskola növendékei voltak, s mind jó barátságban éltek Vadasy Róza húgossal.

Mikor a papi házhoz fölértünk, a vendégek nagyobb részét, kivált a nem vécsieket már ott találtuk. A cigány bevonulásunk után rögtön a csárdásra pendített. A táncolók közül ma is lelki szemeim előtt áll az a szép, finom szelíd, 18 év körülinek ítélnélhető barna leány, aki a m[aros]v[ásár]helyi kollégiumot éppen abban az évben végzett Sebess Dénessel megnyitotta a bált. Mi gyermekek ezt a táncos párt néztük leg-többet. A szelíd, kedves leányt soha se láttam többé. Sebess Dénes pedig egy jó évtized elmúltával Debrecenből házasodott, utóbb — mint Marosvásárhely egyik függetlenségi párti képviselője — vezérszerepet vitt M[aros]v[ásár]hely életében, s tudtommal mint kúriai bíró fejezte

²² 1887—88-ban Péterfy István (szül. Marosvécsen 1870-ben) VII. gimnazista volt.

be közpályáját. Közbecsülésnek örvendett. Rokonszenves, kedves jó ember volt.

A megindult multság vidáman hullámozott, s én fáradhatatlanul néztem es élveztem folytonos változásait. Tán soha így nem bántam, mint akkor, hogy táncolni még nem tudtam. Gergelyfy Sándor kedves barátommal és Vadasdy Péter unokaöcsémrel egy ajtómélyedésben egymás mellett ülve csak néztük a táncolókat. Két tarsam végül is kétfeől a vállamra hajtva fejüket, mellettem ülve szépen elaludt, de én vitézül kitarva a bál elbomlásáig ébren és éberem figyeltem és végig élveztem a multságot.

A négy vécsi pupleány közül mind arcra, mind alakra nekem az első perctől az akkor kb. 12—13 éves Mária tetszett meg a legjobban. Elénk, eszes, csinos növendék félbarna leány volt. Amint jóval utóbb kiderült, ez a rokonszeny kölcsönös volt. Talán az ősi vérközségnek egy cseppje vagy közös fellobbant szikrája volt, melyről akkor semmit sem tudtunk. Tény, hogy azután is több mint kéthónapos vécsi időzésem alatt kölcsönösen erős rokonszenvet éreztünk egymás iránt, s Mária augusztus vége felé szokott közlékenységével azt a titkot árulta el, hogy ha ő most férjhez mehetne, csak hozzám jönne feleségül. Szólni se tudtam az örvendetes meglepetéstől, s zavaromban azt megköszönni is elmulasztottam, de aligha lehetett akkor Marosvécsen boldogabb halandó, mint én.

Ezek után nem lehet meglepő, ha ugyancsak augusztus vége felé Mária egyszer azt árulta el, hogy ő a szerencsét próbára tette arra nézve, hogy vajon kihez megy férjhez. Ugy mondták neki, hogy egy meghatározott naptól számlálni kell azokat a férfiakat, akikkel köszönáskor kezet fog, s ezekből akit a sors századiknak hoz kézfogásra, az lesz a férje. Ő megcsinálta a próbát, s a véletlen dr. Szabó Vilmos körorvost vitte eléje századik kézfogónak. Ő őszintén sajnálta, hogy nem én voltam, s nem mondhatnám, hogy én nem osztottam ebben az érzésben. Szabó dr. természetesen semmit sem tudott mindezekről, s egészen bizonyos az is, hogy Mária megpróbált kitérni a kézfogás elől, de végül is kénytelen volt kezet fogni.

Annak a rideg igazolására aztán, hogy ez a babona mily alaptalan, ide iktatom azt a valóságot, hogy az orvos pár hónap múlva egy gazdag régeni birtokos leányát jegyezte el s kevés idő múltával feleségül vette. Mária ideáлом pedig később háromszor ment férjhez három különböző orvoshoz.

Péterfy Mária Marosvécsről M[aros]vásárhelyre való hazatérésem után is még sokáig foglalkoztatta képzelődésemet, de én vele többet az életben szemtől szembe soha sem találkoztam s nem beszéltem. Látni azonban láttam többször is.

Talán a Vécsről való visszatérésem második évében, tavasz végén ott láttam nagy izgalmamra és meglepetésemre a Református Kollégium diák majálisán. Az erdei mulatsággal kapcsolatban mindig az esőre is kell gondolni, s ezért viseltesebb ruhámmal rukkoltam ki a majálisra. Természetesen nem mertem Mária közelében mutatkozni, nemhogy beszélni próbáltam volna vele. De a következő évben a szerencse megismételte ajándékát. Mária újra feltűnt a majális vendégei között. Ekkor már szép bakfis leánnyá indult. Én pedig egy kopott III. gimnazista voltam. Közelébe se mertem menni, nemhogy beszélni próbál-

tam volna vele. Délután nagy záporosó zavarta szét a mulatságot, mely a majális vendégeinek többségét bőrig áztatta. A vizesen, sárosan az erdőből vert hadként menekülő majális-nép között ott láttam Márikát is. Én egy megázott kis leánykát fáradt édesanyja karjaiból elkértem, hogy bár ennyiben segítségére lehessenek a többtagú családnak. A síkos, sáros uton a megázott Márikához és társaságukhoz közel jutottam, de ő alaposan átázva annyira el volt foglalva a maga bajával és társaságával, hogy — szerencsére — észre se vett a tolongásban.

Még egyszer elég közel, de — szerencsére vagy veszteségemre — utoljára láttam aztán Marosvásárhelyen mint az egyik diáktánciskola vendégét. Osztálytársaim beszélgetéséből tudtomra jutott, hogy Mária Marosvásárhelyen van, s este ott lesz a tánciskolában, a Róm[ai]Kat[olikus] Gimnázium tornatermében. A hír igazán felizgatott, Mária iránt érzett nem csak érdeklődést, de lángolást még akkor is szívem titkánként híven őriztem. Mária már akkor szép 18 éves fiatal leánnyá fejlődött. Én pedig egy szegény szürke VIII. osztályos diák, az a 0 voltam, amelyről a diákfiúk találó megállapítása forgott közszájon, hogy a deák olyan 0, melyből 6-os is, 9-es is lehet, de megmaradhat 0-nak, sőt rosszabb, lehet 00 is belőle.

Legjobb barátaim közül Gergelyfy Sándornak, aki még édesapja vécsi gazdatiszt korából ismerte Márikát, a mélyebb belső érzések elhallgatásával, mint egyszerű kívánságot elmondottam, hogy szeretném látni egykori vécsi játszótársamat. Mivel azonban megfelelő ruhám nincsen, a táncteremben vendégként nem jelenhetek meg. Így állapodtunk meg aztán abban, hogy én a fiúk szobája és a táncterem ajtóközébe húzódok be más két fiú háta mögé, s onnan nézem meg Márikát.

Ez a megfelelő ruha hiánya pedig azt jelentette, hogy nemcsak fekete ruhám nem volt, hanem a rendes viselőruhám is annyira elviselt és kopott volt már, hogy azzal nemcsak tánciskolában, de mindennapi társaságban sem lett volna illő mutatkozni. Fájó szívvel surrantam be a fiúk szobája felől az ajtóközbbe, a jótékony félhomályba, s alig két perc múlva már ott láthattam tőlem alig 2—3 méternyi távolságban vidáman beszélgetve gyermek-ideálot. Szívem bizonyosan hangosan dobogott nemcsak a látványtól, hanem a reménytelenségtől is. A fájdalom perceket új táncváltozás szakította meg. Levertem vártam meg ennek megindulását, s az ajtóközből a fiúk szobájába visszaszökve csakhamar útban voltam hazafelé, s Márikát az életben soha se láttam többé.

Midőn már Kolozsvárt egyetemi hallgató s a Gidófalvy-háznál nevelő voltam, első éves tanárjelölt koromban hallottam ismét róluk. Gidófalvyék — az én principálisom és jóltevőim — jól voltak a Péterfy családdal, s a nagyobb leányok elég sűrűn megfordultak Szászrégenben majd Kolozsváron házuknál. Megemlítem itt, hogy egy görgényi kirándulásuk alkalmából Szabolcska róluk írta ezt a rövid verset:

A görgényi várhegy alján
Virágot szed három kislány.
Nem is tudom, minek szedi —
Ha egyik sem nekem szedi.

A görgényi várhegy alján
Mért nem terem árvalányhaj?
Hadd szakítsék egy-két szálat
Nekem való bokrétának.

A vers talán az EMKE tordai vándorgyűlése emlékkönyvében jelent meg, s én onnan tanultam meg.²³

Péterfy István dr. mint fiatal orvos, s ha jól emlékszem, egyetemi alkalmazott, jóformán mindennapos volt a házuknál. P[éterfy] Mária azonban tudtommal nem járt azalatt Kolozsvárt, amíg én Gidófalvyék-nál nevelésködtem. Mária azután — ahogy hallomás után emlékezem — háromszor is volt férjnél, egymás után három orvosnál, akik elhaltak mellőle. Nem hallottam arról, hogy meddig élt, de nekem kedves és szép ifjúi álm-émlékem maradt. István testvérbátyjával, ki Marosvásárhelyen lett jónevű orvos, s deákkori ideálját, Kathonay Erzsit (?) vette feleségül, jóbarátságban voltam, s elég ritkán marosvásárhelyi tartózkodásom idején mindig fölkerestem. Akkor azonban a vécsi álm-világ már rég a múlt sírjában pihent, és soha sem beszéltünk róla.

ELETVESZÉLYES FÜRDÉS A MAROSBAN, AZ ÉDESAPA VÉCSI LÁTOGATÁSA

Marosvécsi tartózkodásom idejéből följegyzek még két eseményt. Mindkettőnél élet forgott kockán, s egyiknél éppen az enyém.

Szép időben délutánonként úgyszólván minden nap jártunk fürdeni a Marosra, mely itt már rendes vízálláskor jól elbírja a negyedtutajt. Egy ily alkalommal szokás szerint az egyik félig szárazon maradt tutajon a fürdésnek nekivetkőzve fennebb húzódtunk a bokros vízparton a megérkezett leányok elől. Majdnem hónaljig a vízbe hatolva vidáman lubickoltunk a jól ismert helyen a kavicsos fenekű Maros kellemesen langyos vizében. Az örömök között azonban már a vízben mindig szükséges elővigyázatot is elég gondatlanok voltunk elmulasztani, s ez majdnem megbosszulta magát rajtunk.

Ruhám a jobb parti berek egyik bokrában elég biztonságban maradt, mert a berek köztudomás szerint idegenek számára tilalmas volt, s Vadasdy Kálmán bátyámék s velük a ref[ormátus] papi családon kívül más nem használhatta fürdőhelynek. Én ez alkalommal a jobb parton a szokott helynél fennebb mindjárt be is mentem a vízbe, s mivel az ott sekély volt, átgyekeztem a túlsó, mélyebb bal oldalra. Ez ment is, de én jó száz méterrel fennebb léptem a vízbe, s ott a mélységeket nem ismertem. Csakhamar azt kellett tapasztalnom, nekem nyakig ér, s úszni kezdtem le a vízfolyás irányában. Még csak az ún. kutyauzást tudtam. Nem érhettem tovább 25—30 méternél, mikor a még tekintélyes távolságot látva, hogy ki ne fárasszam magam, megpróbáltam talpra ereszkedni. Ez sikerült volna, de a víz rémületemre átcsapott a fejemen, s akaratom ellenére nagyot kortyoltam belőle. Felrúgtam magam, és ahogy kitelt tőlem, úszni kezdtem. De már fáradtnak éreztem magam, s pár métert kitehető vergődés után megpróbáltam újra leereszkedni. Azonban a víz újra átcsapott rajtam. Olvastam volt már akkor valahonnan, hogy a vízbefuló előtt szédítő gyorsasággal leperreg az egész élete. Velem most ez történt. Azt hittem, hogy az életemnek vége. Közben a túlsó partról a leányok semmit se sejtve az életveszélyről, melybe belesodrótam, vidáman, nevetve mulattak élet-halál küzdelmemen.

²³ Valószínűleg csak Kelemen Lajos emlékezete. Csakis az EME (Erdélyi Múzeum Egyesület vándorgyűléseinek emlékkönyveiről lehet szó, sem a XV. Tordai vándorgyűlés emlékkönyvében (1933), sem az azt megelőzőkben nem találtuk.

Minden erőmet összeszedve még egy végső erőfeszítéssel a víz színére jutottam újra, s ez tovább sodort magával. Fáradságom pihenés megkísérlését követelte. Karommal tettem az úszó mozdulatokat, s lábaim leengedtem. Éreztem, hogy a víz fenekét érik. Megpróbáltam fölállni. A víz csak vállamig ért. Meg voltam mentve.

•

A nyár közepén járhattunk már, mikor Vadasdy Kálmán bátyámék értesítést kaptak édesapámtól, melyben bejelentette látogatását.

Pár rövid nap után aztán egyik délután K[álmán] bátyám jó kétfogatos könnyű kocsija kihozta a Szászrégenig vonattal jött édesapámat. Felejthetetlen emlékezés máig is a lelkemben, mikor a Vadasdy Kálmán bátyámék udvarára behajtott kocsiból az én jól öltözött, szép, csinos ember édesapám kiszállott. Tán akkor éreztem életemben legelőbb, hogy mit tesz az öltözet, s büszke voltam arra, hogy nekem milyen édesapám van.

Mivel a látogatás a gazdasági munkálatok idejére esett, a K[álmán] bátyám nappali idejének legalább 80%-a le volt foglalva. Édesapám hamar fölismerte a helyzetet, s megmondotta Kálmán bátyámnak és Róza néninek, hogy őt ne mint vendéget, csak mint rokont tekintsék, s nehogy zavartassák magukat elfoglaltatásaikban. Ő Péterrel és velem elfoglalkozik.

Ennek lett egyik következménye másnap a holtmarosi malomhoz tett gyalogkirándulás.

Mi a Maros vize mellett felfelé sétatempóban gyalogoltuk végig a két és fél kilométernyi kellemes ösvény-utat, s a holtmarosi gáton alól fűzfák árnyékában a parton telepedtünk meg. Csakhamar bementünk azonban a gáton alól elterült kavicsos és homokos hordalék-területre, s a vizet kézzel kellemes melegnek találva elhatároztuk, hogy megfürdünk. Az elhatározást rögtön tett követte, s a ruhákat a mart alá a partra, árnyékba rakva pár perc alatt a vízben voltunk.

Édesapám csak alsónadrágjában bement a gáton alól két vagy három kisebb ágra szakadt Marosba, mely neki sehol se ért derékig se, s mikor a helyszíni szemlével elkészült, minket Vadasdy Péterrel az egyik sekélyebb vízű ág és a kiöntések után maradt térdig érő melegvízű homok- és kavicsgödörök szélein hagyva megparancsolta, hogy azoknál maradjunk, s a folyóba az ő visszajöttéig ne merjünk belépni. Ezzel ő rögtön átúszta a Marost, s a gát alatti mélyebb vízbe sietett. Ott úszott, forgott, s élvezte a vizet jó ideig.

Én a kijelölt helyet nem hagytam el, de egyszer csak láttam, hogy Vadasdy Péter a Maros bal partja felé indult a gyors folyású főág felé. Kiáltottam neki, hogy térjen vissza, s maradjon a kijelölt helyen, mert a víz elüti, s beléfullad. Nem hallgatott reám, s lehet, hogy a gát zúgása miatt se hallotta figyelmeztetésemet, de én láttam, hogy alig 3—4 lépés után a gyorsvíz sodrába ért, mely rögtön elkapta, s el is nyelte. Ijedten kiáltottam édesapámnak, aki szerencsére már előbb észrevette Péter meg gondolatlanságát, és gyors, singelő úszással segítségére sietett. Mielőtt azonban Péter helyéig ért, az már nem volt sehol. Édesapám tudta, hogy a víz felfogja vetni még mielőtt megfulladna, s ezért teljes erővel az eltűnés helye felé singelt, s azt pillanatok alatt elérve és túl is haladva, Péter alig egy méterrel előtte, az élet ösztöneivel a víz színére felvetődött. Édesapám fél kézzel hátulról nyakon ra-

gadta őt, s a másik percben már a félholtra rémült meggondolatlan víznyelő ott tátogott és okádta a vizet a homokon.

Jó negyedóráig pihentünk még a helyszínen, de a vízbe már csak apám ment vissza, s a néhány perces úszást kétszer is megismételve ő is kiült mellénk a homokra sütkérezni, s fél órányi közös pihenő után megindultunk vissza a vízparton Marosvécs felé. Az úton aztán édesapám figyelmeztetett mindkettőnket, hogy a családot ne rémítsük meg a szerencsésen elmúlt veszéllyel, s így otthon arról mindhárman bölcsen hallgattunk.

EGY HÉT MAROSFELFALUBAN, RÓZA-NAP ÉS HAZATÉRÉS

Kedves emlékeimhez tartozik a vécsi időzésem idejéből az a hét, amelyet a szomszéd Marosfalfaluban a Korondi családnál töltöttem. Vadasdy Kálmán bátyám felesége Korondi Róza volt Marosfalfaluból. Édesapja ifjú éveiben Körtefáján volt ref[ormátus] kántortanító, s mellékfoglalkozásul ott az egyik száz hold körüli birtokosnak bizalmi embere és segítsége. Takarékos, józanéletű, rendes ember volt.

Vadasdy Kálmán bátyámék egy hétre elmentek Vajdaszentivánra a birtokukra elvégezni ott az aratással járó munkálatokat, s erre az időre minket levittek és átadtak gondozásra Felfaluba, Korondi János bácsiékhoz, Vadasdy Kálmán bátyám apósához. Később egy másik, fiatalabb leányuk Szabolcska Mihályhoz, a költő paphoz ment feleségül.

Az én ottjártamkor Szabolcska még nem lakott Marosfalfaluban.²⁴ Ott akkor egy nagyon kiöregedett ref[ormátus] pap szolgált még. Ennek a helyébe jött csakhamar Szabolcska, akit én azonban csak majdnem egy évtized múlva Gidófalvyéknál ismertem meg Kolozsvárt. Azelőtt is láttam őt és hallottam is egy felolvasását Marosvásárhelyen a várbeli ref[ormátus] nagytemplomban tartott valami ref[ormátus] papi gyűlés alkalmából.

Marosvécsen értük meg még Vadasdy Kálmánné Korondi Róza névnapját, melyet szeptember 3-án este tartottak meg. A névnap vacsorára természetesen a Péterfy papi család is meg volt híva. A bő és jó vacsora után a vécsi cigánybanda csárdásra húzott reá. Én Péterfy Márikával szerettem volna táncolni, de valahogy úgy, hogy ne vegyék észre érzelmeimet. Kerülő útra léptem, s Márika nagyobbik húgát kértem föl, s Márikát azután.

Meg is indultunk a lassú csárdással, de én zavarba jöttem, s lépéseket elvétele, a táncba mintegy belesülve azt hamar megszakitottuk, s én aztán évekig nem mertem kísérletezni, míg a tánciskolába kerülve valahogy — de nehezen — legyőztem végre gátló drukk-érzéseimet, s utóbb jó, még később — a köztudat szerint — mondhatni nagyon jó csárdás-táncos lettem.

*

A házi bál éjfél utánig tartott, s szeptember 4-én reggel 6 és 7 óra közt Vadasdy Kálmán nagybátyám könnyű ún. bricska kocsiján indultunk el Marosvásárhelyre. Vele, Nyiri Dénessel, Vadasdy Péterrel és a kocsissal együtt elég kényelmesen ötön helyezkedtünk el az üléseken. Hűvös, de gyönyörű szép napos őszi idő kedvezett a 40 km-es utazásnak.

²⁴ Szabolcska Mihály 1892 szeptemberétől 1898 végéig volt Marosfalfalu lelkipásztora. 1895. február 12-én vette feleségül Korondi Etelkát.

Indulás előtt édesapám meghagyása szerint megköszöntem Róza néninek és Kálmán bátyámnak irántam tanúsított vendégszerető jóságukat, s kocsink pár perc múlva már az országúton robogott.

Akkor még a jóságigazgatói lakás kocsibejárata az országútról a holt Maros-ág felőli oldalon volt. A falu felől kisebb kapu vezetett a ház udvarára, s innen mintegy 200 lépésig az országúttal párhuzamosan a lakás veteményes kertje helyezkedett el. Ide még kifutottak az otthonmaradottak még egyszer búcsút inteni a távozóknak. A kocsi a kert végénél most már a falu főutcájával azonos országútra ért ki.

Nemsokára áthaladtunk Felfalun, a Korondi-ház lebocsátott zsalui érthetőleg jelezték, hogy még az élet nem ébredt meg ott. Fél óra múlva már Magyar- és Szászrégenen is áthaladtunk. Aztán sorra jött Radnótfája, Körtefája, s utána Gernyeszeg, melynek kastélya közelében a kilométerkőről leolvashattuk, hogy már csak 16 km-re vagyunk M[aros]-v[ásár]helytől.

A Maros jobb partjáról előbb sorra hagytuk a hátunk mögött a völgyben Abafáját, az utunkba nem esett, fenn a Maros völgylépcsőjén épült Vajdaszentivánt, honnan jól lehetett látni Vadasdy Kálmán bátyám kúriáját és szép belsőségét, s a többi udvarházat, melyek messziről városias színt kölcsönöztek a szép fekvésű falunak. Aztán Marossárpatak három Teleki kastélya és kúriája adott csalóka kisváros-képet a szép falunak, melyet látva a Mezőségen bennebb fekvő faluk emlékezet-képei szállottak elém.

Ütközben alig beszélgettünk valamit. Nekem a figyelmemet egészen lefoglalta a folyton változó táj, a kastélyok és az udvarházak változatos képei. Péter öcsémnek pedig semmi érzéke sem volt ezekhez, s így teljességgel nem törődött velük.

Gernyeszeg után áthaladtunk Sáromberkén, hol az Afrika-utazó Teleki Samu gróf tágas, de egyszerű földszintes udvarháza és belsőége van. aztán Nagvernyén, a mi székely családunk előnevét adó egykori eredet- és lakófaluján haladtunk át. Akkor még nem tudtam — csak azután pár évvel tanultam meg —, hogy hol volt a mi ősi belsőségünk, és hol lakott az 1850-es évektől a hatvanas évekig Kelemen Lajos nagypapám hatalmas óriástermetű bátyja, Kelemen Károly. Képét is csak azután ismertem meg arról a kőrajzról, mely Ferenc József akkor még csak koronázatlan király 1852. évi marosvásárhelyi bevonulását ábrázolja négyes fogaton, kőrajzban. A hatalmas, öles vállas alak sástollas süvegével hónafőn felül messzire kiemelkedik az egész bandérium éléről.

Sáromberkétől M[aros]v[ásár]helyig már csak Maros- vagy közismertebb nevén Cigány-Szentgyörgyön haladtunk át, s de 11 óra tájban már M[aros]v[ásár]helyen voltunk.

Vadasdy Kálmán bátyám otthon számba adott édesanyámnak, s aztán mind édesanyám, mind én hozzám tanúsított jóságukat még egyszer megköszönve a kocsi tovább sietett a kollégium felé a beiratkozásra. Már nem emlékszem biztosan, de úgy rémlik, hogy engem már csak másnap irattak be.

AZ I. GIMNÁZIUMI OSZTÁLY, KISS TAMÁS OSZTÁLYFŐNÖK

Megtörtént végül is a nagy esemény: I gimnazista lettem. A marosvécsi aranynapok után gyorsan a nyakamba szakadt a szürke mindennapi élet gondjaival és százféle, sokszor kicsinyes bajával.

A szegényebb fiúk súlyos csapásául több tankönyv megváltozott,²⁵ s így ezeket nem lehetett a kollégiumi ócska tankönyv vásáron beszerezni, csak a könyvesboltokból. Ez pedig rideg prózában azt jelentette, hogy a fél vagy harmad bolti áru ócska tankönyv helyett a háromszorta drágább új könyvet voltak kénytelenek megszerezni. A lány papirosra nyomtatott, a nyári latin tanulásunkhoz vezérkönyvül használt jó öreg, latin nyelvtan- és olvasókönyv is a változás végzetes útjára került. Új nyelvtan, a Szénássy—Elischer-féle latin nyelvtan szakadt a nyakunkba. Egy rideg, száraz nyomtatott papiroscsomó, melynek én már a látásától is fáztam.

Az új könyvek megszerzésének nehézségét növelte az is, hogy legnagyobbik leánytestvéremet, Rózát szintén most kellett a református leányiskolába beiratni. Így édesapám fizetéséből nem telt egyszerre két gyermek tekintélyes tandíj és tankönyv kiadására. Kénytelenek voltak nálam a legszükségesebbnek látszó könyvekre szorítkozni, a többit jó eszemre hátrították, s így úgy jártam, mint az a katona, kit fegyver nélkül visznek a csataterre.

De a könyvek és az elég nagyszámú különböző irkák, körző, rajztábla, vonalzó megvásárlása legyőzhetetlen anyagi akadályok elé állította az osztálynak legalább harmadát. Mindegyre fölmerültek a taneszköz hiánya miatt az órákról való elszökések, [különböző] ürügyekre vagy hazudozásokra alapított kimaradások. A zaklatástól való félelem üldözött vadak helyzetébe sodort velem együtt sok más szegény tanulót.

A tanárok közül Kiss Tamással kerültem legközelebbi és -gyakoribb érintkezésbe, már csak azért is, mert ő magántanítóm is lett. Kb. a fél osztályt, több mint 30-unkat utalták az ő keze alá. Ezt a keze alá utalást sajnos nem csak szellemi, hanem sajnos túl gyakran fizikai azaz testi és nádpálcás értelemben kellett tapasztalni.²⁶

Kiss Tamás Marosvásárhelyen végezte a középiskolát, s Csiki Lajossal együtt Budapesten járták végig az egyetem négy évét. Fél szemére gyermekségétől vak volt. Valami fekete posztó, vagy bőrdarab takarta a fél szeme helyét. Másik ép szeme szürkés fénnel ragyogott ki a szemgödör mélyéből. De ez az ép szem mindig valami keserű meghasonlottságot, bizalmatlanságot tükrözött felénk. Hamar és kis dolgokért könnyen felindult, és kis hibákért túl szigorúan büntetett. Féltünk tőle, de nem szeretjük.

Érett észsel s tapasztalatok alapján megállapítható, hogy leginkább testi és ebből folyó lelki hibája szadista vonásokat váltott ki belőle. Ezekről ő nem tehetett, mások nem törődtek vele, és nem is tudták, hogy ő igazában egy beteg áldozat, s így élt végig egy jó emberöltőnyi hosszú és sokszor nehéz pályát, melyet tanítványai részére az ő terheltsége tett még nehezebbé.

²⁵ Az 1888—89-es *Értesítő* szerint a magyar, a latin, a számtan és a földrajz tankönyv változott meg, tehát csak a mértan és a vallás maradt a régi. Korábban Békési Gyula *Latin alaktanát* használták, ennek helyébe lépett Szénássy-Elischer *Latin nyelvtana*.

²⁶ Az *értesítő*ből kitűnik, hogy abban az 1888—89-es tanévben került az iskolához mint tanárjelölt, mennyiségtant tanított, de az I. gimnáziumi osztályban, ahol osztályfőnök volt, a földrajzot is ő adta elő. Máskülönb 52 diák volt az osztályban. Öt jeles és hét jó előmenetelű tanulót sorolnak fel, az utóbbiak közt van Kelemen Lajos is.

Kiss Tamás a mi I. gimnazista korunkban a kollégiumnak a Szent Miklós utcába a Teleki Téka és a Királyi Tábla felé benyúló külön álló földszintes részében [lakott]. Ennek a földszintes, manzárdfedeles épületnek csak két szobája volt. A Bolyai utca felőli nagyobb szoba volt a zeneterem. A vármegyeház déli végével szemben levő, szintén délre néző kéttablakos szoba Kiss Tamás és vele valamelyik bennlakó úrfi tanítványa, a mi I. gimnazista korunkban F. Mihály Zsigmond tágas és kényelmes lakásául szolgált. Azonban ez a tágasság is viszonylagos és időhöz kötött volt, s a délutáni privátáztatás idejére ez a díszítő jelzés már nem volt érvényes, mert a betódult gyermek sokaság az egész szobát zsúfolásig megtöltötte.

Mindnyájan féltünk tőle egy-két vagyonosabb fiút kivéve, kikre szülők társadalmi állásához mérten — bizonyára részben a magasabb privát tandíjakért is — tekintettel volt. Második gimnazista korunkban történt, hogy ő a múlt évi kiskúriai lakása helyett a kétemeletes főépületnek az első emeletén, közvetlenül a kollégiumi nagykönyvtár mellett kapott lakószobát. Oda jártunk fel közös privát órára hozzá. Tanítványai sorában tartozott Ajtai Gyula, egyik városi tanácsos gvenge testalkatú, szívbjajos fia is. Jóindulatú, közepes előmenetelű jó fiú volt. Egyik vasárnap délelőtt a rendes privátát elvégezve a tanítványok már eloszlóban voltak, midőn Kiss Tamás valami kis hibáért nádpalcájával verni kezdte a szegény szívbjajos Ajtait. Ez a kemény durva verésre rendkívül megijedve kétségbeesetten, jajgatva kérte Kiss Tamást, hogy ne verje, mert ő nem hibás abban, amivel vádolja. Kiss Tamás azonban erre mint egy eszeveszett bolond, még kegyetlenebbül rontott a szerencsétlen gvermekre, s folytatta a kegyetlen verést. Az embertelen hóhérokodás engem is a végsőkig felizgatott, s e lelkiállapotban sírva Kiss T[amás] elé ggorva a felindulástól reszketve megszólaltam:

— Kiss úr, kérem ne verje olyan kegyetlenül Ajtait, mert ő szívbjajos, s ez a betegség kitör rajta, s elájul. Inkább üssön helvette engem! Ez a nem várt közbelépés, bármily kellemetlen volt, észre térítette a lelketlen szadistát, s mindkettőnket ki- és hazaparancsolt.

Másnap, hétfőn reggel Ajtai nem jött fel az órákra. E helyett délelőtt tíz óra tájban, a tízperces szünet idején érkezett meg az apja, Kiss Tamást kereste. Egvűtt mentek be ennek szobájába, s íó tíz perc múlva egvűtt is jöttek ki onnan. Nem kellett nagy bölcsesség annak kitalálására, hogy Ajtai tanácsos a fia kegyetlen megverése ügyében kereste föl Kiss Tamást, aki egészen kivörösödve, láthatólag felizgulva kísérte le és ki egészen a kollégium nagykapuiáig Ajtai tanácsost.

A mi Ajtai osztálytársunk aztán — szemlátomást legvengülve — csak napok múlva jött fel újra órákra. Néhány napi iskolába írás után újra kimaradt, s ez a következő héten tartósabban megisméltődött, míg egyszer csak közös fájdalmunkra egyik délelőtt halálhíre siratott meg mindnyájunkat.²⁷

Temetésére az egész gimnáziumi ifiúságot kivezényelték, hatalmas résztvevő közönség lepte el a temető környékét. A refformátus] temető felső örházával szemben hantolták el a szerencsétlen kedves, szerény fiút. Lelkemben örök emlékképe vésődött annak a szomorú jelenetnek, hogy majdnem minden osztálytársa a sírok között nőtt fádba vagy

²⁷ Ajtai Gyula még a III. gimnáziumi osztályba is beiratkozott, s a tanév elején vitte sírba a szívbjaj. (Értesítő 1890—91. 68. l.)

egy-egy síremlékbe fogózva siratta a szegény jó fiút. Évtizedekig, arra járva, mindig fölkerestem a szomorú emlékü nyugvóhelyet.

Kiss Tamást mi, gyermekek nem szerettük. De nem szerették az utánunk jött tanítványai sem. Félvaksága nehéz teherképp hatott a lelkére, s keserű, epés volt egész életében. A kollégium végzése után jó másfél évtizeddel, amikor már rég nős ember volt, hallottam, hogy egy éjjel, midőn a feleségével együtt a cirkusból haza igyekezett — a Teleki Téka szomszédságában levő lakására —, a sötétben haragos tanítványai az utcán megtámadták és megverték. Én a 40 éves találkozónkon beszéltem vele tartósabban. Savanyú és nem kellemes ember volt akkor is, s valószínű, hogy holtáig az is maradt. Nem tudom, hogy mikor fejezte be életét, de az bizonyos, hogy kevesen sirathatták meg.

CSIKI LAJOS LATINTANÁR ÉS ÜCCSE, LÁSZLÓ

Ebben az osztályban Kiss Tamáson kívül tanított még minket Csiki Lajos.²⁸ Tudtunk szerint már tanuló korunkban osztálytársak és jóbarátok voltak. Már fiatal segédtanár korában kövér, mondhatni elhízott ember volt, s ilyennek maradt azután is egész élete végéig. Típusa volt a jóindulatú közepszerűségnek. Tanítványai egy része — és éppen a tehetségesebbek — még sem szerette egy hiúságában gyökerezett rossz szokásáért. Ez pedig az volt, hogy mikor néha — különben ritkán — a tanárok egy-egy felmerült esetben, például országos vásárok napján egyénenként elengedték az órákat. [Így] a fiúk hozzártározóikkal tölthették a nap délelőttjét, mert a szülőknek vagy a vásárra bejött rokonoknak rendszeren már kora délután haza kellett indulni, hogy lehetőleg még a sötétség beállása előtt hazaérhessenek. Ez különösen azok részére volt fontos, kik 20—25 km-nél messzibbről jöttek be a vásár alkalmát fölhasználni látogatáson kívül ruha és lábbeli-félék bevásárlására.

Csiki L[ajos] oly jól tudta ezt, mint mi, a tanítványok, de ő mindenképp meg akarta mutatni, hogy ő mekkora hatalom, s mennyire függünk tőle. Ezért, míg minden más tanár — rövid úton, a jól ismert régi szokás alapján — mindjárt teljesítette kérésünket, ő megtagadta azt. Lehangoltan és bosszúsán hagytuk ott Csikit, mert a gyakorlatból jól tudtuk, hogy másnap egész délelőttünk elromlik egy hiúságból és rövidlátásból eredő komédiáért.

A tőle kijelölt kilenc vagy tíz órára kelleetlenül begyűltünk az osztályba, nem egyszer gúnyosan tárgyalva a már többször tapasztalt apríli bolondjárata bosszantó kicsinyességét. Beeszengetés után már 2—3 perc múlva megjelent az osztályban Csiki is. Mosolyogva ment föl a katedrára. Le se ült, hanem felénk fordulva, a szék előtt állva és egy isteni nagy cselekedet fontosságának tudatával kijelentette, hogy a mai órát elengedi.

Az elrontott szabad délelőtt miatt bosszús osztály egyetlen hang nélkül vette tudomásul a nózos mű- és álnagyképűséget, s csak eloszlás közben, egymás között nyilatkozott meg az őszinte bosszúság és utálat kifejezéseként az a megállapítás, hogy Csiki szereti a hatalmaskodást.

²⁸ Csiki Lajos (szül. 1863) tanárjelölt is az 1888—89-es tanévtől kezdve tanított görögöt és latint a kollégiumban. 1892 őszétől a klasszika-filológia tanszék rendes tanárává választották.

Nem tudom, hogy végre is nem jött-e józan belátásra, s nem szüntette-e meg a kellemetlen tyúkszemtaposás kicsinyes és utálatszülő vitézkedését, [mely] ellenszenvnél és kellemetlen rosszérzésnél az ő számára egyebet nem szült. Nekünk, passzív tényezőknek pedig kivétel nélkül azt a példát rögzítette, hogy milyenek *nem* kell lenni.

Nekem a marosvásárhelyi Református Kollégiumot elvégezve ritka és kevés érintkezésem volt Csikivel. Pár év múltával, Kolozsvárra kerülésemnek még első éveiben hallottam, hogy megnősült. Feleségét nem ismertem, s azt sem tudom, hogy maradtak-e gyermekeik.

Csiki L[ajos] szülői Görgénysz[ent]imrén laktak. Édesapja ott volt állami erdővéd. Testvéröccse, László már csak a törvényes iskolaköteles kor időhatárát túllépve került be a m[aros]v[ásár]helyi kollégiumba és velünk jutott volna egy osztályba, de idősebb korára és jó bizonyítványára való tekintettel valami különbözeti vizsga letétele után csakhamar a fölöttünk levő osztályba ment át.²⁹ A rövid idejű osztálytársi helyzet azonban ezzel a csendes, szerény jó fiúval szoros és kedves barátságba hozott, s ez aztán nem csak kollégiumi, hanem későbbi, egyetemi, majd szak- és közéleti pályánkon is még erősödve töretlenül és minden zökkenés nélkül egész életünkre megmaradt.

Midőn én 1896 szeptember elején fölkerültem Kolozsvárra az egyetemre, s jószerecsém az áldott emlékü Gidófalvy-házhoz vezetett, Csiki Lászlót — mint II. éves joghallgatót — ott találtam a közjegyzői iroda alkalmazottai között. Akkor az iroda már a Fötér keleti során volt, a saroktól számított második, kétemeletes Szathmári-ház udvarán, a földszinten, egy nagy és két kisebb szobából és előszobából állott.

Én az egyetemi előadásoktól szabadon maradt főleg délelőtti időmnek 1—2 óráját minden nap az irodában töltöttem másoló munkával. Majdnem egy év után derült ki, hogy az én mindennapos irodai munkám félreértésen alapult. Principálisom nem akart engem mint fia nevelőjét az irodában is minden nap órákig lefoglalni. Csak azért mondta, hogy menjek be az irodába, hogy a közbeeső ún. lyukas órának feléne kelljen a haza- és onnan az egyetemre visszasétálgatással vesztegetnem.

(Folytatása következik)

ZSAKÓ ERZSÉBET

Dr. MIKÓ LŐRINCNÉ ZSAKÓ ARANKA

1889—1968

Egyházépítőink sorában kiemelkedő helyet vívott ki magának dr. Mikó Lőrincné Zsakó Aranka, az első női főtanácsi tag, az unitárius nőmozgalom szervezője és tevékeny munkása. Illő, hogy születésének 100. évfordulóján megemlékezzünk életéről és munkásságáról.

²⁹ Csiki László I. gimnazistaként jelenik meg először az 1887—88-as Értesítőben (1874-ben született.) Kelemen Lajos IV. elemista ekkor.